

je tako marginalizirao HSS zbog politike čekanja u Drugom svjetskom ratu, dok je lider RSCV-a, prethodno čehoslovački premijer Rudolf Beran, kolaborirao s Trećim Reichom. Nasljednik MAB-a, Međunarodna seljačka unija, čiji je istaknuti član bio i Mačekov HSS, pretvorila se u sredstvo antikomunističke agitacije, vođe u egzilu više nisu odgovarale na stvarne težnje seljaštva, odnosno „elita“ se odvojila od seljačkih masa još za vrijeme Drugog svjetskog rata. Seljaštvo je, pak, tvrdi Toshkov, sudjelovalo u „konstrukciji novog moderniteta“ (155) u socijalističkim zemljama. Međutim, nejasno je kako su predstavnici seljačkih stranaka mogli sudjelovati u izgradnji „novog moderniteta“ kada je, kako je autor istaknuo, parlamentarizam jedan od glavnih značajki agrarne alternative. I sâm autor ističe da je jedino lijevo krilo BZNS-a formalno opstalo u sklopu Domovinske fronte, ali da se od 1947. ne može promatrati kao autonoman akter. Dragoljub Jovanović, čelnik Narodne seljačke stranke (NSS), sljednice Saveza zemljoradnika, osuđen je 1947, iako je još 1941. njegova stranka ušla u savez s Komunističkom partijom Jugoslavije. Slomom socijalizma obnovljene su stare agrarne stranke, a sve (uključujući i HSS) više ne zastupaju agrarnu ideologiju, već su prihvatile liberalizam, drži Toshkov.

Knjiga Alexa Toshkova, usprkos činjenici da primarno obrađuje agrarne stranke u 20-ima pa nedostaje obrada njihove evolucije u 30-ima, koja bi mogla pružiti dodatno objašnjenje za kasniju propast agrarnih stranaka, dobra je sinteza o najsnažnijim agrarnim strankama u međuratnoj srednjoj i jugoistočnoj Europi, a za hrvatski je kontekst posebno važna zbog kontekstualizacije Radićeva HSS-a.

Tomislav Kardum

Primjeri iz političkog života Europe tridesetih godina 20. stoljeća

Tim Bouverie, Politika popuštanja Hitleru. Chamberlain, Churchill i put u rat, preveo s engleskog: Igor Buljan, Zagreb: Ljevak 2019, 574 str.

U velikom razgovoru za emisiju „60 Minutes“ Anderson Cooper, zvijezda CNN-a, pitao je vjerojatno najutjecajnijeg i najpoznatijeg povjesničara i filozofa današnjice, Yuvala Hararija: „Koja je posljednja knjiga koju ste pročitali?“ „*Apeasement*, o politici popuštanja u 1930-ih“, odgovorio je Harari. „Zvuči kao ‘page turner’“, bio je ironičan novinar. „Zapravo jest, jest, ne ispušta se iz ruku“, odgovorio je Harari krajem listopada 2021. Razgovor se dijelom vodio o prošlosti, ali ponajviše o budućnosti, jer „povijest je znanost o promjeni... pokriva i budućnost“, rekao je izraelski povjesničar. Zorno to pokazuje i knjiga na koju se referirao, a koja je u Hrvatskoj objavljena godinu ranije, krajem 2020. Covid-19 zasigurno je uzrok zašto nije doživjela širi odjek u Hrvatskoj. Šteta je to za povjesničare, no naša historiografija ionako vrlo malo izlazi iz vlastitoga uskog okvira pa je tu gubitak malen ili očekivan. Za politologe i političare, posebno u zemlji kao što je naša, prepunoj kompromisa i nedosljednih odluka u političkom životu, ovo je vrlo korisna i važna publikacija. Usudio bih se reći da bi privremeni ushit, koji je

izazvao aktualni hrvatski premijer krajem 2021. asocijacijom na filmsku parodiju *Don't Look Up*, izgledao smiješnim, da su se bar približno toliko reklamirali ova knjiga i njezini zaključci, primjeri iz političkog života Europe tridesetih godina 20. stoljeća.

Bouverieova knjiga sjajan je opis politike i političara koji promatraju, gledaju te su možda posve svjesni da naoružavanje Nijemaca neće biti dobro, no ne čine ništa, ili svakako ne čine dovoljno da na vrijeme izbjegnu katastrofu. Winston Churchill tada je iz političke divljine 1934. govorio da je važno da se vlasti probude, da reagiraju, da to učine prije negoli London svjedoči „slapovima šute, vatre i dima“ (str. 47). Nije se dogodilo ništa ni tada, ni godinama kasnije. Churchill je potom 1938, nakon Anschlusa Austrije, održao govor i podsjetio: „Pet godina gledam kako ovaj slavni otok silazi, bezglavo, nemoćno, stubištem koje vodi do mračnog ponora. To je na početku lijepo široko stubište, ali ubrzo sag nestaje... Pobjednici su sad poraženi, a oni koji su položili oružje na polju i molili za primirje, grabe dugim koracima prema svjetskoj prevlasti“.

Puno bolje negoli film, ova knjiga pokazuje kako je u mnogim povijesnim razdobljima bilo slično ili isto – tvrdoglavost i neodlučnost, krive procjene, sujeta, osobna netrpeljivost, često glupost stalni su pratitelji najvažnijih političara, dok je opća javnost neinformirana, zatupljena, često neodgovorna. Trebalo je imati hrabrosti i državničke snage reći da se crta popuštanja između dva rata trebala podvući prije okupacije Abesinije, Saarske oblasti, Porajnja, Austrije. „Moramo li se opet boriti do smrti s Njemačkom?“, pitao se visoki činovnik *Foreign Officea*, Alexander Cadogan, u Dnevniku koji je vodio 1938. (str. 232)? „Ili možemo ostati po strani? Prvo ne donosi nikome ništa dobra. Bi li potonje moglo biti kobno?“ – bila je dvojba za ozbiljnu raspravu i imala je užasne posljedice. Bi li Velika Britanija ostala sigurna s Nijemcima u Pragu, treba li uvoditi naciju u rat i „apsurdno ‘jamčiti nezavisnost zemlje do koje ne možemo ni doći ni izgovoriti joj ime’“ – bila je dvojba drugih (str. 234). Izbor je bio – „pravilni uzmak“ pa je na kraju povijest dala za pravo maloj skupini onih koji su vidjeli dalje i bolje, no takvi nisu bili na vlasti. Za kobne političke promašaje povijesnu odgovornost, osim kod kritičke historiografije, ne preuzima nitko. Oni koji zbog takvih pogrešaka ostaju zatrpani ispod ruševina Londona, ili u ruskim nizinama, ionako ne mogu glasno govoriti. Nije puno drukčije za one koji danas trebaju reći podvlači li se crta ispred Ukrajine, Kazahstana, Afganistana, Crne Gore...

Tim Bouverie, britanski povjesničar i publicist, za ovu je opsežnu studiju koristio je izvore kakvih za međuratno razdoblje u visokorazvijenom društvu ima dosta: uz dokumente i knjige, puno je novina i dnevnika. Obilje je takvih dnevničkih zapisa, pisama koja opisuju atmosferu, oslikavaju situaciju bolje od diplomatskih izvještaja. Oni u britanskoj diplomaciji također su živopisni i zanimljivi, imajući na umu gdje su britanski diplomati, većinom pripadnici najvišeg društvenog razreda, studirali i obrazovali se. Za mnoge će ovo biti „staromodna“, diplomatska povijest u klasičnom smislu, politička povijest koja se i dalje opire, jer je politika, bez obzira na brojne nove pristupe, ono što određuje život i zbog čega se nešto događa u kulturi, svakodnevici ili gospodarstvu.

Iako autor sam napominje kako je Hitler uvijek govorio „Engleska“ za Ujedinjeno Kraljevstvo, sam dosljedno koristi naziv „Rusija“ za Sovjetski Savez, što bi vjerojatno bilo bolje popraviti. U knjizi nema previše vojnika, poslovnih ljudi, uglavnom su samo diplomati i političari, što bi mogao biti jedan od prigovora. Veća je zamjerka da je predstavljen pogled iz Londona koji je toliko koncentriran na Britaniju i njezine diplomate te donekle na Njemačku, da je sve što se događalo u Parizu, još više Washingtonu i Moskvi, posve nevidljivo. U knjizi ovakvog tipa nedovoljno je problematizirano i, zapravo, jedva

je spomenuto, osvajanje Memela (danas Klaipede). Uopće se, niti riječju, ne spominju druge korekcije granica u Istočnoj Europi, koje je blagoslovio i progurao Hitler: Prva i Druga bečka arbitraža 1938. i 1940. godine, kojom je Mađarska proširena na dio Slovačke, potkarpatske Ukrajine, pa dijela Transilvanije, ne spominje se Dobrudža koja je u rujnu 1940. dijelom ponovo postala Bugarska. Posve su neobjašnjeni značaj Čehoslovačke, odnosi Čeha i Slovaka, a još manje vidljivo je kakva je bila tadašnja Poljska. Budući da to nije bila uzorno uređena država i da su njezin antisemitizam i diktatura bili problem mnogima u Britaniji kada se trebalo založiti za njezinu obranu, Bouvier o tome nije govorio. Uglavnom je ostao britanski povjesničar koji svijet gleda iz britanske perspektive i drži se britanskih dokumenata, ostajući previše sličan političarima o kojima je pisao. Uostalom uopće nema malih zemalja pa se, primjerice, Jugoslavija spominje samo kroz prijateljstvo sir Nevilea Hendersona, britanskog veleposlanika u Berlinu nakon 1937, i jugoslavenskog suverena: „Omiljena aktivnost bila mu je lov i preko toga zajedničkog hobija razvio je blisko prijateljstvo s jugoslavenskim kraljem Aleksandrom I. dok je bio veleposlanik u Beogradu“ (str. 172). Inače, Henderson je u Berlinu svima koji bi ga pozdravili s „Heil Hitler!“, odgovarao s „Rule Britannia“. U knjizi je puno takvih sitnica, zgodnih anegdota, i to je njezina jača strana. Primjerice izvrsno je portretiran Anthony Eden („najbolje odjeveni muškarac u Londonu“ (str. 61 i dalje), još bolje Chamberlain i njegovo formiranje na otoku Androsu na Bahamima (str. 154-6. vrlo dojmljivo!), pa Halifax koji je ostavljao više „dojam kneza Crkve nego političara“, čovjek od 195 cm, s deformiranom rukom i dvije strasti – vjerom i lovom na lisice (otuda i nadimak Holy Fox; str. 170).

Postoji više mjesta na kojima su prijevod i lektura mogli biti precizniji. Na 231. stranici iz Churchillova govora nakon Anschlusa ostaje kako „boa constrictor“ (a ne šarena boa) probavlja svoju žrtvu. Najproblematičniji mi se čini odabir da se oni koji su bili diplomati-amateri, sustavno prevode kao „amaterski diplomati“ (str. 67, 225, 429 i drugdje). Nejasno je i što je Hitler shvatio kao „dokaz engleske izrođenosti“ (str. 221), a ni tvrdnja da je Chamberlainov otac bio „upravitelj tvrtke za proizvodnju zavrtanja“ (str. 153) nije jasna. Možda je za hrvatsku publiku „DD“ bolje uvijek prevesti kao Donji dom (str. 159; „Uvijek sam mu ostavljao dojam, rekao je, da kad govorim u DD-u, gledam na laburiste kao na smeće“, kaže ministar N. Chamberlain 1927). Maggie Greville i lady Emerald Cunard bile su „londonske“ i „društvene gostoprimate“ (str. 137). Isto je nejasna rečenica: „Harold Macmillan spalio je Chamberlainovu lutku u Noći Guya Fawkesa 1938. (na oduševljenje seoske djece i zgražanje suprugine vojvodske rodbine)...“ (str. 353). Da je grof od Debyja, „trkaći entuzijast“, manje je nejasno (str. 210), ali moglo se i ispravno napisati. Hugh Dalton je bio „novoimenovani ministar gospodarskog ratovanja“ (str. 472). Chamberlain piše sestri Idi „s posjeda vojvode od Westminstera u visočju 8. kolovoza 1937.“ (str. 189). Za hrvatsku je publiku moglo biti objašnjeno gdje je visočje. Nije razvidno ni što je to „Konzervativni istraživački odjel“ (str. 259). Churchillova knjiga *A History of the English-speaking Peoples* prevedena je kao *Povijest naroda engleskog govornog područja*, mada bi vjerojatno preciznije bilo *Povijest naroda koji govore engleski* (str. 278) itd.

Knjiga započinje slikom londonskog Kenotafa, praznog groba, simboličnog počivališta poginulih u Prvome svjetskom ratu 19. 6. 1919. Bio je to više simbol poraza, negoli pobjede Antante i vodeće države pobjednice u Velikom ratu. Stradalo je 723.000 Britanaca, uz još 230.000 ubijenih iz kolonija Britanskog Imperija. Iako su drugdje gubici bili i veći, 60.000 stradalih Britanaca u samo jednom danu – kao kod Somme – to je katastrofa

kakva im se nikada u povijesti nije dogodila i koja je obilježila generacije Britanaca i Europljana. Izbjeći novi rat, zauvijek završiti s ratovima, bio je cilj jedne generacije političara. Politika razumnih ustupaka bila je „plemenita ideja ukorijenjena u kršćanstvu, hrabrosti i zdravom razumu“. Drugi su, sve do danas, govorili o „moralnoj i materijalnoj katastrofi“ politike popuštanja. Temeljne značajke ondašnje politike bile su neizvjesnost, nemogućnost donošenja odluke i želja za izbjegavanjem rata. Sporazume sklopljene u Versaillesu 1919. mnogi nisu smatrali posve pravednima. Kako ući u rat s Nijemcima da ih se izbaci iz „vlastita teritorija“, pitali su se za Reinland Britanci (str. 115)? Konačno, britanski premijer Chamberlain sestri je pisao da je jasno kako Nijemci žele dominirati istočnom Europom. Pisao je: pa što, ne smeta to britanskim interesima, a ne mora ni srušiti mir ako do cilja u Austriji i Čehoslovačkoj mogu doći bez upotrebe sile (str. 183). Sovjetski veleposlanik u Londonu, Ivan Majski, komentirao je nakon Anschlusa, kako u Domu lordova sjede „ljudi ... historijski slijepi, kao krtice, i spremni lizati čizme nacističkom diktatoru kao pretučeni pas“, veseleći se da će ih gledati u oči skoro, dovoljno skoro da shvate pogrešku (str. 231).

Čehoslovačka, koja je simbol politike popuštanja, u knjizi se spominje tek u 12. poglavlju. Politiku popuštanja Bouverie detaljno prikazuje pa je sudbina Praga samo dio velikog narativa. Do tada, 1938, unatoč svim planovima za naoružavanje, Britanija *de facto* nema vojsku vrijednu spomena. Domovinskoj vojsci nedostaje 20.000 ljudi, nema opreme ni dovoljno lovačkih eskadrila, nema topova ni dovoljno brodova za obranu interesa na Dalekom istoku, ako bi željela braniti i Sredozemlje. Francuzi su, pak, na svaki način željeli ostati vjerni vlastitom obećanju, da će pomoći Čehoslovačkoj. Budući da to nisu željeli, prihvatili su pritisak na Prag, nagovaranje Čeha da se dogovore s Hanleinom, vođom sudetskih Nijemaca, sve kako bi mogli ispasti dobri i ne učiniti ono što su obećavali (str. 252). Je li, na kraju, u vremenu samoodređenja i nacionalizma, moralno intervenirati protiv volje 3.2 milijuna homogene teutonske manjine sudetskih Nijemaca „da ostanu podređeni u slavenskoj državi“, pitao se Sir Nevile Henderson, britanski veleposlanik u Trećem Reichu, u pismu lordu Halifaxu, ministru vanjskih poslova (str. 264). Imali su „moralno pravo na samoupravu i naposljetku na samoodređenje“.

Čehoslovačku ne bi na karti mogao pronaći niti jedan među stotinu Britanaca; zašto bi onda Britanija bila glavni politički arbitar o sudbini te države? Pitanje je to koje je otvoreno i danas i postavljano u različitim trenucima u različitim krizama sasvim nedavno, jer i dalje smo u vremenu „samoodređenja i nacionalizma“. Zar nije predsjednik Donald Trump izravno apostrofirao Crnu Goru u NATO-u i potrebu da zbog 700.000 stanovnika intervenira čitav savez? Bi li drukčije bilo zbog Ukrajine sada, u 21. stoljeću? Čehoslovačku je vladu 1938. trebalo „urazumiti“, pritiskati da se nagodi, bez obzira na to što su pokušaji podsjećali kao da se netko zauzima „za ciljeve vuka protiv janjeta“ (str. 266). Imenovani posrednik u krizi, lord Runciman od Doxforda, bio je posve neadekvatan za takvu misiju. Ambasador UK-a u Berlinu smatrao je da bi rat koristio samo „Židovima, komunistima i doktrinarcima u svijetu“, koji preziru nacizam. A Česi su „rasa tvrdoglava kao mazga“, među njima je Beneš jedan od najtvrdih. Upozorenja da se ne ide u rat tada su Hitleru davali i vojnici, tvrdeći da bi obrana prema Francuskoj izdržala najviše tri tjedna. Uzalud, Hitler je osjećao da objave rata neće biti i njegovu se igru isplatila.

Važno pitanje za zagovornike popuštanja je kakvu politiku voditi kada oni koji će u budućem sukobu biti najvažniji – Amerikanci – dosljedno provode politiku izolacionizma (str. 256). Među britanskim političarima koji su imali izravno iskustvo bojišta, više je bilo

onih koji su željeli jasan odgovor Nijemcima. Oni koji su bolje poznavali Francusku i Kontinent bili su skloniji razumjeti važnost svega što se događa izvan Britanije. Za Chamberlaina, Europa je bila „veći Birmingham“, za Baldwina „gnjavaža“ (str. 263). Inače, i ovi bi detalji mogli biti zanimljivi za raspravu: koliko je važno u politici razumjeti svijet, da bi se razumjelo sebe, koliko je za nacionalne interese opasna uskoća, provincijalnost?

Nakon što je Hitler razbio krnju Čehoslovačku, „Musso“, kako je Chamberlain nazivao talijanskog diktatora (za nj kaže kako se „...nije se činio kao fanatik i imao je smisao za humor ... tamne kože – tamnije nego u mnogih Indijaca“, str. 370) zauzeo je Albaniju. To je bio razlog da se prvi puta nakon 300 godina u Britaniji uvede vojna obveza. Zakon o vojnoj obuci od 27. 4. 1939. bio je slabog dosega, ali do tada se atmosfera u Londonu posve promijenila. Promijenili su se čak i oni koji su bili čvrsti zagovornici politike popuštanja, oni koji su smatrali da s Hitlerom može biti dogovora, poput lorda Lothiana, lorda Londonnderryja. Hitler nije bio čovjek za dogovor, a počinio je i „mnogo zla“ unutar Njemačke. Sve je bilo gotovo, nije više bilo nade za ustupke. Hitler je 3. 4. 1939. izdao zapovijed za „Fall Weiss“ pa je odobravanje za napad na Poljsku počelo. Chamberlain je u isto vrijeme sestrama napisao kako: „Svaki mjesec koji prođe bez rata čini rat manje vjerojatnim“ (str. 388).

Nakon što se fokus pomaknuo na Poljsku i dalje je posvuda vladao zazor od Sovjetskog Saveza. Chamberlain je smatrao da će dogovor s Moskvom podijeliti kapitalističke zemlje, da Rusi žele rascjep, ali ga je kabinet prisilio da se okrene Moskvi. Tada je, 4. 5. 1939, došla vijest o smjeni Maksima Litvinova i dolasku Vjačeslava Molotova na čelo sovjetske diplomacije. Bilo je to šest dana prije negoli je stožer britanske vojske „napravio zaprepašćujući preokret od 180 stupnjeva i preporučio puno vojno savezništvo sa Sovjetskim Savezom“ (str. 391). Prethodni sovjetski ministar, Maksim Litvinov, za razliku od britanskog kolege pročitao je *Mein Kampf*, tražio je politiku kolektivne sigurnosti, ali tada nije bilo onih koji su s njim željeli razgovarati. Sada su sa Zapada kucali na vrata koja su se zatvorila s istočne strane (str. 239). Doduše, svi su znali za Staljinove čistke, uništavanje zapovjednog kadra Crvene armije, mnoge tajne službe pretpostavljale su – kao Francuzi u ljeto 1938. – da Crvena armija „nije ništa više od obezglavljenog trupla“ (str. 241), no dvojba je ostala. Ovo je također jedno od mjesta u knjizi o kojem bi trebali razmisliti oni koji donose odluke u bilo kojem poslu. Ako se n ponašate na osobito prijateljski način, koliko dugo se parametri u politici neće mijenjati, koliko dugo ćete imati nepromijenjene sugovornike.

Britanija je nakon Munchenskog sporazuma dobila vrijeme za naoružavanje, ali Njemačka je to vrijeme iskoristila još više i naoružala se bolje. Sovjetski Savez s Litvinovim čekao je i nastojao sklopiti suradnju u kojoj ne bi bilo Njemačke, ali zazor protiv Moskve i komunizma bio je prevelik. U jednom trenutku shvatilo se da bi Sovjeti bili korisni, ali u Moskvi više nije bilo nikoga spremnog na takve dogovore. To je vrijeme prošlo. Scenarij njemačko-sovjetskog povezivanja bio je „jeziv“, govorio je ministar Samuel Hoare, ali još je uvijek prevladavao stav da je „bijedno uvjerenje da je Rusija ključ za naš spas“ (str. 391). planiranje i sposobnost razmišljanja izvan okvira u političkom se životu rijetko pojavljuju. Chamberlain odbija uključiti u vladu Winstona Churchilla, smatrajući da i dalje postoji nade u dogovor, mir, sporazum, da je i dalje moguće potvrditi njegov politički kurs od proteklih nekoliko godina.

Analizirati politiku znači i biti spreman na neracionalnost. Chamberlain je 6. kolovoza 1939. otišao na dvotjedno pećanje u Škotsku. Oko 2 milijuna Nijemaca do tada je

unovačeno, ali on je i dalje vjerovao kako sada jasna poruka Hitleru, da bez rata ne može do Danziga, znači da je „odlučio staviti Danzig na led“ (str. 419). Sve to zvuči toliko nevjerovatno, nelogično, nejasno, gotovo da nije moguće pred tolikim brojem svjedoka, ljudi, novinara, kritičara, a ipak je bila politika najvažnije, najmoćnije države svijeta.

Nakon što je sklopljen Čelični pakt Italije i Njemačke, nakon što je Japan blokirao Tientsin u Kini, pa kad je Hitler izjavio da je rat 1939. neminovan, Britanci su i dalje tražili sporazum, izbjegavali Sovjete, očekivali da će se Hitler urazumiti. Kada su pregovori s Molotovom ipak započeli, nisu bili učinkoviti, tako da je Molotov opisao da se Britanci prema Sovjetima odnose kao prema „bezveznjacima i zvekanima... naivnim ili budalastim“ (str. 408). Britanci su, pak, govorili da Sovjeti koriste „njemačke metode pregovaranja“. Konačno je vojno izaslanstvo otišlo u Moskvu – brodom! „Mogli bi biciklirati“, rekao je tajnik Odbora za obranu Carstva (str. 412).

Mada je autor često govorio kako je 1938. možda postojala šansa za intervencijom i čvrstim stavom prema Hitleru, još u rujnu 1939. nije postojala volja ne samo političara, već ni javnosti za ratom i napadom na Njemačku na Zapadu (str. 443). U knjizi je to ostalo nedorečeno, tim više što se u zaključku sugerira kako je politika „podcijenila narod“, „dosljedno odbijala predvoditi javno mnijenje i umjesto toga odlučila se skrivati iza njega“ (str. 479).

Nakon što je postalo jasno da će se dogoditi napad na Danzig, Chamberlain je u parlamentu rekao kako će se ovoga puta Britanci boriti za „očuvanje onih načela (...) čija bi propast uključivala propast svih mogućnosti za mir i sigurnost svjetskih naroda“ (str. 423). Henderson, britanski veleposlanik u Berlinu, čuo je od Hitlera da se „poljsko pitanje.. mora riješiti. Nedopustivo je da Njemačka trpi ‘makedonske uvjete’ na svojoj granici“, zapisao je Paul Schmidt u knjizi sjećanja *Hitlerov prevoditelj* (str. 424). Potom je uslijedilo kratko zaustavljanje, jer Mussolini nije bio spreman zaratiti, pa su na scenu još jednom stupili „diplomati amateri“ kao Šved Birgera Dahlerusa, sve dok 29. 8. ambasador Henderson i sam nije počeo vikati na Hitlera. „U normalnim okolnostima nije dužnost britanskog veleposlanika da viče, ali Hitler nije normalna osoba, objasnio je“ (str. 430). Britanija će izdržati duže od Njemačke, dođe li do sukoba, rekao je, ali je i dalje želio da se Poljaci ponize, dođu u Berlin, da Pio XII možda posreduje. Sada je London sve odbijao. Više se nikoga nije pritiskalo, bila je to „posljedica srama koji je u nekim srcima izazvao Munchen“.

Vrijeme tridesetih godina 20. stoljeća bilo je posljednje razdoblje u kojem je Britanija bila najmoćnija zemlja na svijetu, i to samo zbog svoje veličine te činjenice da su joj taj položaj izolacionistička Amerika i nestabilna Francuska svjesno prepustile. Britanci su opet bili nezainteresirani za ulogu koju su jedini mogli igrati. Politika popuštanja postala je tako ozloglašena sve do danas, politika koja je i samog Chamberlaina učinila slabićem, tobože isključivo neodlučnim i kratkovidnim, a on je samo odražavao ideje koje su postojale u većini onih koji su o britanskoj politici odlučivali. Još u listopadu 1933. kabinet je jasno rekao da u pogledu njemačke agresije na Austriju, Poljsku ili negdje na Zapad, Britanija nije spremna učiniti bilo što da to zaustavi. Bilo je to pet godina prije vrhunca politike popuštanja, kada se Hitler tek počinjao afirmirati kao kancelar (str. 47). Povijest je tako prestrogo ocjenjivala britanskog premijera koji je s kišobranom postao simbol jedne propale politike. To ne mora značiti da je popuštanje uvijek pogrešan pristup u diplomaciji, ali svima koji tako misle, nakon Chamberlaina i Hitlera, teže je negoli ranije da ga zastupaju.

Knjiga jasno pokazuje kako su katkada slučaj i svjesna odluka uredništva listova, pojedince koji ima moć, ambasadora koji utječe na neko mišljenje, kukavičluk ili tvrdogla-

vost, dovoljni da se čitava politika usmjeri u jednom ili drugom pravcu. Chamberlain je mrzio rat, bio je pacifist, očito u životu nikada nije surađivao s ljudima poput Hitlera, bio je sujetan i uvjeren u vlastite nade i vjerovanja. „Kada bih prihvatio autorove zaključke, bio bih očajan“, govorio je o podacima iz knjige o Hitleru; bio je prezrivo hladan prema SAD-u („nacija hulja“, str. 162), posve nepovjerljiv prema SSSR-u. Njegove metode i strah od ubijanja sami za sebe nisu bili problematični; problematično je bilo samo da onaj tko vodi politiku ne treba uzimati javnost kao štit, ne smije pustiti da mu „mali čovjek“ bude zaštita i mjera, jer bi upravo vođa morao biti onaj tko vidi i zna bolje.

Za povjesničare i politologe ovo je izvrsna, važna knjiga, bez obzira što možda sva poglavlja nisu jednako pitka. Logike često u životu nema: britanski su, francuski i drugi političari nakon čitanja knjige *Mein Kampf* svjedočili logorima, progonu Židova, gledali uniforme s mrtvačkim glavama, ulazak Nijemaca u Saarsku oblast, remilitarizaciju Rajnske oblasti, rat Talijana u Abesiniji, zauzimanje Austrije, Sudeta, Praga... vidjeli da s Hitlerom neće biti dogovora, da neće doći do demokratske preobrazbe. Hitler je nije bio čovjek za razumne razgovore. „Hitler je zao čovjek i njegov režim i filozofija su zli. Ne možete se nagoditi sa zlom“, pisao je Sir Horace Rumbold, veleposlanik u Berlinu do 1933. Ambasadori su pisali, ali desni su političari bili i dalje sumnjičavi, sretni da je Hitler antikomunist. Francuzi su bili ustrašeni zbog obnove pruskog imperijalizma, ali ne dovoljno da odbace ideološke naočale. Britanci su svoj strah od komunizma spojili s frankofobijom. Konačno, treba li zbog osobnog stava prema nacizmu odbaciti mogućnost dobrih odnosa Njemačke i Britanije kao što su diplomati-amateri često zagovarali (str. 68)? Ideologija u Njemačkoj – njemački je izbor (možemo li to danas primijeniti na Mađarsku ili Poljsku u EU?).

Tvrtko Jakovina

Karijerni razvoj između dva svjetska rata

Povijesni razvoj primijenjene psihologije u Hrvatskoj tijekom prve polovice XX. stoljeća. Stanica za savjetovanje pri izboru zvanja u Zagrebu (1931-1948). Vlatka Vukelić, Mijo Beljo, Vlatko Smiljanić, ur. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, 2020, 174 str.

Zbornik radova, koji su uredili Vlatka Vukelić, Mijo Beljo i Vlatko Smiljanić, nastao je kao dio istoimenog znanstvenog projekta koji je dio teme istraživanja „Povijest psihologije u Hrvatskoj i razvoj hrvatske psihologije“ (2018-2023). Nositelji su projekta Odsjek za povijest i Odsjek za psihologiju Fakulteta hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, a voditelji projekta doc. dr. sc. Vlatka Vukelić i izv. prof. dr. sc. Mislav Stjepan Žebec.

Djelo se sastoji od četiri članka (tri izvorna znanstvena rada i jedan pregledni) te tri transkribirana izvora: „Pravilnik stanice za savjetovanje pri izboru u zvanja“, članak iz *Studentskog lista* (6. 1. 1949) „Borba za idejnost i čistoću u nauci – osvrt na predavanje

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

53

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

 FF press

ZAGREB 2021.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 53, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*